

Mr Sofija BOŽIĆ

UDK 929 : 329 Pribićević S.

BEOGRADSKO JAVNO MNJENJE O SVETOZARU PRIBIĆEVIĆU

APSTRAKT: U članku su razmotrene ideje, stavovi i mišljenja novinara, saradnika i urednika beogradskih javnih glasila (Politike, Vremena, Pravde i dr.) o jednoj od najkontroverznijih političkih ličnosti Kraljevine SHS, lideru Samostalne demokratske stranke i vođi Srba iz Hrvatske – Svetozaru Pribićeviću.

Svetozar Pribićević, politički lider Srba iz Hrvatske i vođa Samostalne demokratske stranke (SDS), nesumnjivo je jedna od najkontroverznijih ličnosti novije srpske i jugoslovenske istorije. Čovek žestokog temperamenta i velikih ambicija, Pribićević je transformacijama i turbulencijom svojih političkih ideja, usmerenja i delatnosti i te kako zbunjivao savremenike. Njegovo delovanje stvaralo je nove i pojačavalo postojeće napetosti u javnom životu jugoslovenske države. U početku *persona grata* na dvoru, Svetozar Pribićević ubrzo je postao najomraženija ličnost u zemlji. Zamerio se svima: kruni, Srbima i Hrvatima, političkim liderima i vladajućih i opozicionih stranka. Njegov rođeni brat Adam Pribićević predstavljao ga je kao političara velikog formata, intelektualca, vizionara, kao doslednu, principijelnu, hrabru, poštenu, časnu, mudru i gotovo nepogrešivu osobu.¹ Oni manje pristrasni, pak, nazivali su Pribićevića „arhicentralistom” i „asimilacionistom”; smatrali su ga „iskrenim i poštenim”, ali isto tako i „fanatičnim, grubim i beskrupuloznim” čovekom, koji „ne nudi nikakvu konstruktivnu politiku”.² Veliki naučnik Milutin Milanković opisivao ga je, na osnovu ličnog poznanstva koje je poticalo iz vremena Prvog svetskog rata, kao čoveka čija je uverenost u sopstvenu veličinu i izuzetnost prelazila granice učtivosti i pristojnog opihodjenja prema drugim ljudskim bićima.³

¹ Više o tome: AJ-88 (Zbirka porodice Pribićević) -F1, Adam Pribićević, „Svetozar Pribićević”.

² Živko Avramovski, „Britanci o Kraljevini Jugoslaviji, knjiga prva (1921-1930)”, Beograd-Zagreb 1986, str. 44 i 319.

³ Milutin Milanković, „Uspomene, doživljaji i saznanja iz godina 1909 do 1944”, Beograd 1952, str. 88.

U posleratnoj jugoslovenskoj historiografiji o Pribićeviću je, međutim, najčešće pisano u superlativu: on je prikazivan kao borac protiv režima „velikosrpske hegemonije”, kao pristalica demokratije, građanskih prava i sloboda.⁴ U objektivnijem svetlu Pribićevića je pokušao da predstavi tek Vasa Kazimirović, ukazujući na ulogu koju je taj političar imao u mobilizaciji srpskog naroda u Hrvatskoj i u prečanskim krajevima protiv Srbije.⁵

U tom smislu postavlja se pitanje na koji je način beogradska javnost doživljavala ličnost i političku aktivnost čoveka koji je dugo važio kao ekspert za hrvatske krajeve. Šta su o njemu saopštavali *Politika*, *Vreme*, *Pravda*, renomirani, nezavisni ili polunezavisni, prestonički listovi sa najvećim tiražom, a šta, na primer, *Balkan*, *Epoha* i *Jedinstvo*, listovi koje je odlikovao povišen ton, sklonost ka ličnim obračunima, napadi na neistomišljenike i, uopšte, način izveštavanja kome je svojstvena neumerena kritika, a često i vulgaran rečnik?

Upravo je u listu *Balkan* vrlo rano postavljena teza da je Svetozar Pribićević vlastoljubiv čovek i upozoreno da on tokom svoje buduće političke karijere verovatno neće birati sredstva da se održi na vlasti.⁶ Da se Pribićević pridržava načela „cilj opravdava sredstva” tvrdio je i njegov veliki kritičar, novinar Vladimir (Vlada) Ristović. Ne respektujući ni njega ni njegov rad, Ristović je kritikovao Pribićevićevu politiku čvrste ruke, uveren da ona, u krajnjoj liniji, ima suprotan efekat: umesto da deluje integrativno, primena sile podstiče dezintegracione procese u zemlji i stvara nepoverenje prema državnoj vlasti.⁷ Prema tome, hrvatsko pitanje bilo je samo reakcija na Pribićevićeve pogrešne političke poteze, kojima je on „iz sitne sujete i nezajažljive ambicije osвете” doveo u pitanje i opstanak same države. U svojim komentarima, Vladimir Ristović je, uopšte, za Pribićevića imao rezervisane razne neučtive i neprijatne epitete, kao na primer „uobraženi državnik”, „megaloman”, „defetista”, „neuravnotežen mentalitet” itd., kojima je opisivao njegovu ličnost. Tog novinara posebno je ozlojedio Pribićevićev istup protiv lidera Demokratske stranke Ljube Davidovića, kada je 1922. godine došlo do diferencijacije u njenim redovima povodom Kongresa javnih radnika u Zagrebu. Budući da je Kongres mogao da ugrozi Pribićevićev položaj pošto je trebalo da se izjasni protiv Vidovdanskog ustava, odnosno protiv politike za koju se Pribićević sam zalagao i koju je dosledno sprovodio, on nije odobravao njegovo održavanje, a još manje učestvovanje prvaka Demokratske stranke. Ogorčen zbog odlaska Ljube Davidovića na Kongres, počeo je da ga naziva „bivšim šefom demokratske stranke”, verujući da je on pogazio načela kojih se stranka pridržavala od ujedinjenja.

⁴ Dr Hrvoje Matković, „Svetozar Pribićević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature”, Zagreb 1972; dr Ljubo Boban, „Svetozar Pribićević u opoziciji (1928-1936)”, Zagreb 1973; dr Todor Stojkov, „Internacija Svetozara Pribićevića (1929-1931)”, „Istorija XX veka”, *Zbornik radova XII*, Beograd 1972, str. 403-423; dr Todor Stojkov, „Iz političke aktivnosti i evolucije Svetozara Pribićevića: prilog biografiji”, *Zbornik za istoriju Matice srpske* 12/1975, str. 34-56.

⁵ Vasa Kazimirović, „Srbija i Jugoslavija 1914-1945”, knjiga druga, Kragujevac 1995, str. 486-500.

⁶ „Izjava g. Svet. Pribićevića”, *Balkan*, 14. 9. 1921, br. 40, str. 1.

⁷ Vlad. Ristović, „Nekrolog Svetozaru Pribićeviću”, *Epoha*, 10. 10. 1922. str. 1.

Vladimir Ristović je, međutim, Pribićevićovo samoinicijativno diskvalifikovanje Ljube Davidovića, pre bilo kakvih odluka Glavnog odbora i Kongresa Demokratske stranke, smatrao pokušajem da preuzme rukovodeće mesto u stranci. „Zar je to političar, zar je to državnik, zar je to čovek?” - pitao se Ristović, nalazeći potvrdu za svoju tezu da je Pribićević osoba bez političkog vaspitanja i morala, spremna da „podmetne nogu” svima koji su jači od nje.⁸

Poput Ristovića, koji je optuživao Pribićevića da je radi ostvarenja svojih ambicija udaljavao sve sposobnije saradnike, a okruživao se inferiornim ličnostima, i radikal Mihailo Medaković je tvrdio da se Pribićević obračunavao sa ličnim i stranačkim protivnicima, uklanjajući, premeštajući ili ostavljajući bez posla čak i obične činovnike, svoje neistomišljenike. Drugim rečima, Pribićević je bio autoritarna ličnost, kojoj su strane demokratske metode ponašanja u politici i društvu. Medaković je, takođe, prigovarao Pribićeviću to što s jedne strane nastupa kao rojalista, a s druge strane koke-tira s komunizmom i fašizmom.⁹ Dakle, beskrupuloznost i nedostatak principa su, prema Medakovićevom mišljenju, bile glavne odlike Svetozara Pribićevića.

Sa Mihailom Medakovićem slagao se, u osnovi, i Stojan Protić, veliki Pribićevićev protivnik. Kao pristalica sporazuma sa hrvatskim političkim krugovima, Protić je vrlo brzo došao u sukob s tim pobornikom centralističke i unitarističke politike. Da bi dokazao da ni sam Pribićević nije uvek smatrao da su Srbi i Hrvati jedan narod, te da među njima, zbog toga, ne može biti nikakvog sporazuma, Protić je u svom glasilu *Radikal* podsetio čitaoce na stavove koje je Pribićević izražavao nekoliko decenija ranije. Na primer, u programu Srpske samostalne stranke iz 1902. godine, u čijem je bio vođstvu, nalazila su se dva karakteristična člana: „1) Smatrajući srpski narod sa svim ravnopravnim sa hrvatskim narodom, srpska samostalna stranka zastupaće i braniće srpsku narodnu individualnost i prava srpskoga naroda kao naroda; 2) Srpska samostalna stranka tražiće prema načelu ravnopravnosti priznanje srpskog naroda u trojbednoj kraljevini.”¹⁰ Zatim, Protić je podsećao i na to da je Pribićević 1903. godine u *Srbobranu* pisao da je srpski narod u Hrvatskoj u podređenom položaju i da je njegov glavni zadatak da brani opstanak svoje nacionalne individualnosti, te da je pisao da „Srbi i Hrvati ako i jesu jedan narod, oni su *dve zasebne istorijsko političke organizacije*, između kojih ne sme postojati odnošaj podređenosti baš za to što su jedan narod”, te je pledirao za sporazum između Srba i Hrvata.¹¹ Kao najilustrativniji primer svoje teze da je Pribićević svojevremeno bio pristalica politike kompromisa između ta dva naroda, Protić je citirao njegove reči objavljene 1904. godine u *Politici*: „Hrvati imaju još i sad da odgovore na pitanje: Jesu li za sporazum sa Srbima kao s narodom? I kako

⁸ Isti, „Radić-Pribićević”, *isto*, 8. 10. 1922.

⁹ Mihailo Medaković, „Političar bez načela i bez duše”, *Radikal*, 20. 2. 1923, br. 374, str. 2.

¹⁰ Program Srpske narodne samostalne stranke videti u: Vasilije Krestić, Radoš Ljušić, „Programi i statuti srpskih političkih stranaka do 1918. godine”, Beograd 1991, str. 231-236. Podrobnije o stranci: Gordana Krivokapić-Jović, „Srpska narodna samostalna stranka 1903-1914”, Zagreb 2000. i Vasilije Krestić, „Istorija Srba u Hrvatskoj i Slavoniji 1848-1914”, Beograd 1991, str. 277-281 i 308-321.

¹¹ Up.: Ranka Gašić, „Novi kurs Srba u Hrvatskoj”, Zagreb 2001, str. 120-121 i dalje.

ispadne odgovor na ovo pitanje, tako će svanuti ili smrknuti Hrvatskoj.” Za Stojana Protića to su sve bili „krunski dokazi” protiv Pribićevića, izrazi njegovog partikularizma koji skriva iza maske beskompromisnog borca za jedinstvo države i naroda. Otuđa, zaključivao je Protić, Pribićević nema nikakvo pravo da prigovara pristalicama sporazuma sa hrvatskim političkim snagama, s obzirom na to da je i on sam, ne tako davno, otvoreno izražavao ubeđenje o neophodnosti dogovora srpskih sa hrvatskim političkim krugovima.¹²

Isto tako, Stojanu Protiću je smetao status koji je Pribićević uživao u Srbiji posle ujedinjenja - status eksperta za hrvatsko pitanje. Zato je pokušavao da razuveri javnost u Pribićevićevu stručnost, upućujući joj pitanje iz koga je logički proizlazio samo jedan odgovor. Pitanje je glasilo: „Može li se zvati jedna politika nacionalnom koja izaziva toliki otpor u narodu i koja nema u prosvetljenom i politički najrazvijenijem delu naroda nikoga za branioca i zaštitnika?” Osporavajući Pribićeviću kompetentnost, Protić je ukazivao na osvedočene sposobnosti političara iz Srbije (posredno i na svoje) da se nose sa svim problemima, pa je sledeće pitanje glasilo: „Može li se zamisliti ta glupost i besmislica da ne znaju šta je narodna nacionalna politika, ljudi koji su živeli u narodnoj, nacionalnoj državi i koji su godinama i decenijama vodili nacionalnu politiku (...)?” Da je Pribićević neuspešan političar i da njegova „ličko-kordunaška politika”, kako ju je nazivao, ima sve manje pristalica, Protić je dokazivao i pozivajući se na činjenicu da su Pribićevića napustili mnogi najbliži saradnici (Tomislav Tomljenović, Milan Rojc, Bogdan Medaković, Dušan Peleš i dr.), te da je on, *de facto*, potpuno usamljen i bez uticaja.¹³

Objavljujući Protićeve nimalo blagonaklone napise o Svetozaru Pribićeviću, beogradske *Novosti*, nezvanično glasilo Zemljoradničke stranke, nastojale su, u stvari, da perom istaknutog radikala, uvaženog političara iz vremena predratne Srbije, podupru svoj osnovni stav - da Svetozar Pribićević nije političar od formata. Osim toga, redakcija ovog lista ne samo što je osporavala Pribićevićeve političke sposobnosti već je ozbiljno dovodila u pitanje i njegovo mentalno zdravlje, tvrdeći da pati od manije gonjenja. Paranoidni sindrom manifestovao se, prema pisanju *Novosti*, na taj način što Pribićević u svemu vidi zaveru protiv države, sa kojom se potpuno identifikovao. Poput Servantesovog Don Kihota, koji se, u nedostatku istinskog protivnika, borio protiv vetrenjača, tako su se Ljuba Davidović, Stjepan Radić, Anton Korošec i drugi jugoslovenski političari u optici Svetozara Pribićevića pretvorili u opasne neprijatelje koji prete njemu i njegovom čedu - jugoslovenskoj državi. Osvajanje vlasti i opstanak na vlasti pred Pribićevića se, stoga, smatrale su *Novosti*, postavljalo kao imperativ, kao jedini način da savlada sve one koji ugrožavaju njega i državu.¹⁴ Na taj su, pomalo šaljiv, način *Novosti*, list koji nije pokazivao simpatije prema Svetozaru Pribićeviću, tumačile Pribićevićevu uistinu neobično izraženu „volju za moć”, koju je taj političar ispoljavao od početka svoje karijere i po kojoj je bio poznat u javnosti.

¹² Stoj. M. Protić, „Metamorfoze g. Svet. Pribićevića!”, *Radikal*, 27. 9. 1922, br. 284, str. 1.

¹³ *Isti*, „G. Pribićevićeva politika!”, *Novosti*, jun 1923, br. 624, str. 3.

¹⁴ „Pribićević i kompanija”, *isto*, 26. 11. 1924, br. 1176, str. 1.

Odjek, „nezavisan demokratski list”, nije, međutim, u Pribićevićevim aktivnostima uočavao bilo šta iracionalno, već je, naprotiv, sve njegove poteze tumačio kao izraz političkog pragmatizma kojim je pokušavao da osvoji i u svojim rukama koncentriše što veću vlast. Kada su se, na primer, u martu 1924. godine, Pribićević i grupa njegovih istomišljenika odvojili od Demokratske stranke i formirali poseban „nezavisan demokratski klub”, koji je označio početak formiranja Samostalne demokratske stranke, *Odjek* je u tome video logičan rasplet događaja koji su se dešavali na političkoj sceni tokom prethodne godine. Ubrzo posle Zagrebačkog kongresa, naime, Pribićević je od Nikole Pašića dobio predlog da uđe u vladu pod uslovom da napusti Demokratsku stranku; budući da je u to vreme imao većinu u klubu, Pribićević je računao da će potpuno potisnuti Ljubu Davidovića i preuzeti vodstvo stranke, te je odbio privlačan Pašićev predlog. Međutim, kako je Davidović uspeo da sačuva pozicije, Pribićević je napustio stranku. Dakle, i u tumačenju *Odjeka*, celokupna politička taktika i strategija Svetozara Pribićevića bila je usmerena ka tome da po svaku cenu osvoji leadersko mesto. On je demokrata samo deklarativno, zapravo „od demokratije u Svetozaru Pribićeviću nema ništa osim demagogije”. Na demokratiju se poziva „zato što živi u veku i u sredini u kojoj se drugačije ne može biti”; on samo manipuliše ovom velikom tekinom ljudske civilizacije kako bi lakše ostvario svoje političke ambicije.¹⁵ Znači, Svetozar Pribićević je jedna veoma opasna pojava na političkoj sceni jugoslovenske države, koja nedostatkom demokratskog i parlamentarnog duha ugrožava normalno funkcionisanje zajednice jugoslovenskih naroda.

Koliko god opasan dok je bio na vlasti, Svetozar Pribićević je postao možda još opasniji kada se našao u opoziciji. U svakom slučaju, od 1925. godine, kada je Hrvatska seljačka stranka krenula putem saradnje sa radikalima, odrekavši se republikanskih ideja i prihvatajući Vidovdanski ustav, lider Samostalne demokratske stranke stupio je u obračun sa vladom „narodnog sporazuma”. Odbačen od radikala, počeo je da stigmatizuje sve političke poteze koji su povlašćeni u Beogradu. Iako ogorčen zbog toga što su, u njegovoj interpretaciji događaja, predali zemlju na upravu onima koji je nikada nisu želeli, odnosno radićevcima – umesto onima koji su ulagali svu svoju umnu i fizičku energiju u njeno stvaranje, odnosno njemu – te ih zbog toga neprekidno kritikovao i nagoveštavao na svojim mnogobrojnim zborovima njihov skori slom, Pribićević je ipak lagano kretao istim putem, tj. putem približavanja Stjepanu Radiću i njegovoj stranci. Tokom dvogodišnje samostalne opozicione borbe, svoje stavove je postepeno usklađivao sa stavovima hrvatskih političara, približavajući im se, ako ne u svemu, ono bar u njihovoj osnovnoj ideji – tezi o velikosrpskoj hegemoniji. Zahvaljujući tome, Srbi iz Hrvatske, predvođeni Svetozarom Pribićevićem, ponovo su se, krajem 1927. godine, našli u zajedničkoj političkoj organizaciji sa Hrvatima. Ovoga puta ona se nije zvala kao ranije Hrvatsko-srpska već Seljačko-demokratska koalicija i označila je formiranje prečanskog fronta u zemlji.

¹⁵ „Izdajstvo Svetozara Pribićevića”, *Odjek*, 30. 3. 1924, br. 79, str. 1.

Na koji je način beogradsko javno mnjenje doživelo i tumačilo taj Pribićevićev politički *salto mortale*?

U tom smislu karakteristični su napisi dr Bogdana Price, objavljeni u *Pravdi*. Podstaknut krajnje neobičnim transformacijama prečanskog političara, Prica je pokušao da otkrije njihove uzroke i da tako reši zagonetku čoveka o kome se sve češće govorilo kao o – fatalnom. Pri tom je Prica napravio psihološki portret Svetozara Pribićevića, dajući svoje viđenje strukture i dinamike njegove ličnosti. Taj autor je, pre svega, konstatovao da je Pribićević u prvom delu svoje delatnosti, dakle pre izbijanja Prvog svet-skog rata, kao jedan od članova rukovodstva Hrvatsko-srpske koalicije, imao izuzetno pozitivnu ulogu. Drugi period, koji je nastupio posle oslobođenja i ujedinjenja, Prica je smatrao takođe razdobljem života i rada na koji Pribićević ima razloga da bude ponosan, jer je među njegove zasluge svrstao – „pacifikaciju hrvatskih separatista”. „On je naime svojim dobrim i utančanim poznavanjem hrvatskih odnosa” – pisao je Prica – „svojom neustrašivom borbenošću, svojim neštedenjem samoga sebe i totalnim preziranjem mogućnosti, da će se kome zameriti, da će spaliti sve mostove, koji ga s ovim ili s onim političarem vezuju, ukratko svojim bezobzirnim izlaganjem samoga sebe u borbi – skršio sa Pašićem hrvatski separatistički front.” Međutim, poraz separatističkih snaga, tj. njihov preobražaj u pravcu koji je proklamovao sam Pribićević, za njega nije bio dovoljna satisfakcija. Pokazalo se, rezonovao je Prica, da je Pribićević „više mrzeo Radića nego što je svoju domovinu voleo”; netrpeljivost prema prijatelju iz mladosti toliko ga je obuzela da je gotovo izgubio moć racionalnog rasuđivanja: preplavljen negativnim emocijama, lider SDS više nije bio u stanju da, kao što bi učinio svaki veliki državnik, postupa u skladu s maksimumom *salus populi suprema lex*. Kao osećanje koje dominira njegovom psihom Prica je, dakle, identifikovao osećanje neprijateljstva prema *drugome*, pri čemu se *drugi* menja od prilike do prilike: jednog trenutka to je bio Radić, sledećeg radikali, a potom će to biti neko treći. Pribićević je, gledano očima Bogdana Price, bio „veliki majstor mržnje i osvetljivosti”. Lider SDS je zatim bio lišen sposobnosti realnog procenjivanja sopstvenih snaga, pa je sa prelaskom u opoziciju očekivao da će, zahvaljujući svojoj harizmi, postati stožer okupljanja svih grupa koje nisu na vlasti. Kada se pokazalo da njegova privlačna moć nije ni izdaleka tako velika, promenio je taktiku: zamisao o ponovnom ulasku u vladu postajala je sve prihvatljivija, ali ipak samo ako bi mu bila ostavljena široka nadležnost. Kako se ispostavilo da bi mu ovlašćenja bila prilično skućena, odnosno da ne bi imao sasvim odrešene ruke – a on je bio obuzet idejom neograničene vlasti – odustao je od ulaska u koncentracionu vladu. U tom smislu, Prica je davao za pravo Pribićevićevim tvrdnjama da nije slepo išao za ministarskim položajima, ali je to objašnjavao činjenicom da ti položaji nisu pretpostavljali moć kakvu je on priželjkivao, moć koja bi mu omogućila da se nesmetano obračunava sa svojim protivnicima. Posle toga, analizirao je Prica potonje događaje, „desilo se nešto nečuveno”. Naime, „još se nije bio ni ohladio od agitovanja protiv Radića na izbornim zborovima i od agitovanja protiv radikala samo i jedino radi tog razloga, što su radićevcima prepustili na milost i nemilost prečanske krajeve i time

izdali državnu ideju, – a već je sklopio bratstvo sa Radićem”. Kako je Prica interpretirao taj Pribićevićev preokret? On je razlike u političkom delovanju lidera SDS-a pripisivao njegovim moralnim kvalitetima, koji su se pokazali u pravom svetlu tek u Kraljevini SHS, odnosno u nacionalnoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca. Sve do tada sam narod je, vodeći nacionalnooslobodilačku borbu u tuđoj, austrougarskoj državi, korigovao njegovo držanje, čineći ga, u trenutku velikih pregnuća, besprekornim. U jugoslovenskoj državi, međutim, nestalo je te korektivne funkcije masa, budući da su njihova stremljenja bila ostvarena. Pribićević je sada bio u prilici da se predstavi u svom autentičnom vidu, sa svim svojim vrlinama i manama.¹⁶

Članak dr Bogdana Price nije ostao bez odjeka. U odbranu Svetozara Pribićevića ustao je, takođe u listu *Pravda*, dr Milivoje Sarvan, tvrdeći da Prica uopšte nije obrazložio početnu premisu, koju je formulisao na sledeći način: „Problem u sudbini Sv. Pribićevića sastoji se u neobjašnjivosti, kako je mogao taj čovek iza jedne ere plemenitog, samopožrtvovanog, gotovo mučeničkog služenja narodnim idealima pasti u nizine, u kojima se danas nalazi.” Pricin članak Sarvan je protumačio sasvim jednostrano, redukujući celokupnu njegovu analizu na tezu da je reč o „mržnji prema Radiću” u prvoj fazi Pribićevićevog rada i o „mržnji prema radikalskoj grupi g. V. Vukićevića” u drugoj fazi njegovog rada, tezu s kojom nije bio saglasan. Pitanje saradnje na relaciji Radić–Pribićević Sarvan je razrešio onako kako je to činio sam Pribićević: rivalitet je nestao onog trenutka kada je Radić priznao Vidovdanski ustav i na njemu zasnovano državno uređenje, odnosno, prema Sarvanovim rečima, „u savezu g. Pribićevića sa Radićem nije bilo ničega nelogičnog i nekonsekventnog, jer Pribićević nije pravio koaliciju sa Radićem republikancem i separatistom već sa Radićem monarhistom i nacionalistom, sa Radićem koji je primio sve ono zbog čega se Pribićević sa njime borio”. Nastavak saradnje sa Hrvatima i posle skupštinskog atentata i prekida odnosa na liniji Hrvati – „Srbijanci”, za Sarvana je bio pokazatelj Pribićevićeve težnje da, uprkos svemu, sačuva most između Hrvata i Srba iz Srbije, most koji je vodio preko Srba iz Hrvatske. Njegovo, pak, neprimereno ponašanje na javnoj sceni samo je posledica nepoverenja izazvanog revolverskim hicima u Skupštini i reakcija na neprimerene poteze vladajućih garnitura. Međutim, prema Sarvanovom mišljenju, formu koju Pribićević daje svom delovanju treba razlikovati od suštine; a suština je u tome da je vođa Srba iz Hrvatske pobornik jugoslovenske misli kojom mora neutralizovati, kaže Sarvan, hrvatski separatizam s jedne strane i „srbijansku” težnju za hegemonijom, s druge. Kako je jugoslovenstvo formula budućnosti, Pribićević je, poput mnogih drugih istorijskih ličnosti, čovek neshvaćen u svom vremenu i od svojih savremenika.¹⁷

Reagovanje dr Milivoja Sarvana podstaklo je dr Bogdana Pricu da upotpuni svoje ranije izlaganje. U napisu objavljenom 5. januara 1929. godine u *Pravdi*, Prica je ponovio već iznetu konstataciju da je Svetozar Pribićević, pre svega, čovek „sumnjivog morala”; takve ličnosti lako pribegavaju „nelojalnim” sredstvima borbe, i u politici i u

¹⁶ Dr Bogdan Prica, „Problem u sudbini Svetozara Pribićevića”, *Pravda*, 29. decembra 1928, br. 355 str. 1.

¹⁷ Dr Milivoje Sarvan, „Problem u sudbini Svetozara Pribićevića”, *isto*, 3. januara 1929, br. 3, str. 3.

životu, kad god nemaju uspeha primenom „lojalnih” sredstava, a to ne čine samo ako je javnost „strog sudija”. Pribićević je, tako, tokom prve polovine dvadesetih godina, uz Pašića primenjivao „lojalna” sredstva, da bi, razišavši se s njim, posegao za „nelojalnim”; nedostatak strogog suda javnosti omogućio mu je da ta sredstva i upotrebi. Prica, međutim, nije prigovarao Pribićeviću zbog toga što se priklonio Radiću, niti zbog toga što je, prema njegovom mišljenju – ako ne eksplicitno, ono bar implicitno – „protivnik Srbije”, već zbog trenutka u kome je stao uz Hrvate, protiv Srbije. „Srbija mu je počela ništa ne vrediti, biti cincarska i nekulturna taman u času kad je prestao biti ministar” – pisao je Prica. Taj autor uočavao je takođe da su prošle dve burne godine od priznanja Ustava, ispunjene žestokim Pribićevićevim napadima na Radića, do trenutka uspostavljanja sporazuma između dvojice „prečanskih” političara. Drugim rečima, koalicija Radić–Pribićević nije uspostavljena – nasuprot onome što je tvrdio dr Milivoje Sarvan – kada je Radić postao „monarhista i nacionalista” – već kada su propale sve ostale Pribićevićeve političke kombinacije.

Prica je, osim toga, upozoravao i na narcisoidnu strukturu Pribićevićeve ličnosti koja se manifestovala u njegovim javnim nastupima: zauzimajući gotovo profetske poze, predstavljajući sebe kao jedinog autentičnog borca za istinu i pravdu, Pribićević kao da je hteo, posluživemo se komparacijom dr Bogdana Price, „da s njima uđe u istoriju otprilike onako, kako su ušli Napoleonovi govori pod piramidama.”

Replicirajući dr Sarvanu, Prica je pobijao njegovu interpretaciju Pribićevićevog prisustva među Hrvatima i posle 20. juna, po kojoj je reč o ublažavanju hrvatskog ekstremizma, nazivajući je poznatim „smokvinim listom pribićevićevaca”. Čak i da je Sarvan u pravu, tj. da Pribićevićovo prisustvo u redovima Hrvata doprinosi umirivanju njihovih strasti, „ne bi Pribićevićeva zasluga bila veća” – pisao je Prica – „od zasluge onoga palikuće, koji je najpre zapalio kuću, a zatim svojim nenamernim, slučajnim delanjem sprečio, da oganj ne proguta i poslednju izbu u kući.” Reč je, naime, o tome da je upravo Pribićević „raspalio Radića i radićevce do one vatre, u koju su pali u Skupštini i posle u narodu”. Osim toga, sa Pribićevićem na svojoj strani, Hrvati su dobili još veću snagu nego što bi je imali bez podrške samostalnih demokrata: iako su njihovi antisrpski ispadi izgubili žestinu, hrvatski separatisti su, u suštini, postali jači i borbeniji nego ikad.

Prica je, takođe, imao odgovor i na Sarvanove pokušaje da Svetozara Pribićevića predstavi kao čoveka budućnosti, upozoravajući na nelogičnost njegovog polazišta o tome da je i Pribićević – kao i svaki veliki čovek – suočen sa nerazumevanjem svoje okoline. U slučaju lidera SDS redosled je potpuno suprotan: njegovo „zlatno doba”, u kome su ga savremenici uvažavali i poštovali, već je iza njega; kako vreme prolazi, oni ga razumeju i vrednuju sve manje. Dakle, Pribićević nije velika figura srpske i jugoslovenske politike i istorije, već jedna od onih „prolaznih veličina” koje se dopadaju samo savremenici da zatim „kod poznijih pokolenja izgube svaku vrednost”. Rezimirajući svoje gledište, Prica nije nimalo štedeo Pribićevića. Nazvao ga je „destruktivnom i negativnom prirodom, koja je u stanju da nanese mnogo zla”. „Kod Svetozara

Pribićevića nisam mogao primetiti ni intelektualnih suptilnosti ni plemenitih elana, (...) On je naprotiv iz vrlo proste ilovače; očajno dosadan u svojim izjavama i člancima, bez poleta i bez mogućnosti da razume tuđi polet” – zaključio je pri kraju dr Bogdan Prica.¹⁸

Pozitivnu i negativnu fazu u razvoju političke misli i prakse Svetozara Pribićevića razlikovao je, slično dr Bogdanu Prici, i novinar Petar Taletov. On je, u listu *Vreme*, zastupao stanovište da je Pribićevićeva predratna politika bila patriotska, jer je bila usmerena u pravcu kulturnog i političkog oslobođenja i ujedinjenja Južnih Slovena. Upravo je politička organizacija koju je Pribićević predvodio, Hrvatsko-srpska koalicija, među Jugoslovenima u Habzburškoj monarhiji širila simpatije i naklonost prema Srbiji, stvorivši, najzad, pravi kult te malene, slobodne i nezavisne države.¹⁹ Tako je Pribićević, prema Taletovu, svoju političku karijeru u Kraljevini SHS započeo kao srpski šovinista koji je težio za „vidljivom, drečecom, nametljivom srpskom hegemonijom”, da bi je završio kao tvorac prečanskog fronta, odnosno kao „najvatreniji borac protiv Srbije”. Njegova posrednička uloga u odnosima između reprezentativnih političkih stranaka i političara iz Hrvatske i iz Srbije bila je izuzetno značajna, utičući na to da oni postanu toliko zaoštreni da dovedu u pitanje i sam opstanak zajednice jugoslovenskih naroda. Pribićević je, prema tome, delovao vrlo destruktivno: on je „rušio ovu državu i onda kada je, verovatno iskreno, živeo u uverenju da je utvrđuje”.

Kako je došlo do toga da Srbija prepusti ovoj ličnosti arbitražu u srpsko-hrvatskim odnosima i da se gotovo slepo, povodi za njom, njenim savetima, odlukama i rešenjima? Odgovor na to pitanje Taletov je našao u činjenici da intelektualna i politička elita u Srbiji nije gotovo uopšte bila upućena u prilike na prostorima nekadašnje Dvojne monarhije: vrsni poznavaoци kulture i tradicije zapadnoevropskih zemalja, njeni pripadnici pali su na ispitu znanja o onome što im je trebalo biti mnogo bliže i razumljivije. Budući da je baš Hrvatsko-srpska koalicija bila – u optici političara Srbije – snaga koja je artikulisala sve želje, potrebe, interese i zahteve hrvatskog naroda i njegovog vođstva, kao najozbiljniji kandidat na konkursu za slobodno mesto stručnjaka za Hrvatsku pojavio se, prirodno, upravo njen lider Svetozar Pribićević. Tako je on postao ekspert za hrvatsko pitanje; njegovi stavovi preuzimani su kao ispravni i po njegovim nalogima se postupalo.

Šta se, međutim, dalje dogodilo? Taletov nas uverava da su se političari u Srbiji, krenuvši, dakle, putem koji je on sugerisao, prema Hrvatima odnosili kao prema „elementu politički inferiornom” kojim se može upravljati samo čvrstom rukom. To je, naravno, izazvalo otpor Hrvata, što je na kraju dovelo do toga da se na Beograd „baca drvlje i kamenje” iako je sva krivica Beograda samo u tome što je na Hrvate gledao Pribićevićevim očima, dok je u isto vreme i sva Srbija kao hipnotisana išla za njim. Imajući u vidu razvoj događaja na jugoslovenskoj javnoj sceni, Taletov je izrazio sumnju u Pribićevićevu nadležnost u pogledu rešavanja hrvatskog pitanja. Da je bio istin-

¹⁸ Dr Bogdan Prica, „Pad Svetozara Pribićevića”, *isto*, 5. januara 1929, br. 5, str. 4.

¹⁹ P. S. Taletov, „Pre rata, g. Pribićevićeva politika je bila patriotska”, *Vreme*, 11. novembra 1928, str. 5.

ski stručnjak, kakvim se predstavljao i za kakvog je dugo važio, da li bi se moglo desiti da zauzima dijametralno suprotne nacionalnopolitičke stavove, koji su se kretali iz krajnosti u krajnost, odnosno od totalne nepopustljivosti prema hrvatskim zahtevima do kapitulacije pred njima? Petar Taletov je, u stvari, uočio ono što su zapažali i drugi analitičari političkog života u jugoslovenskoj državi, tj. da je Svetozar Pribičević izuzetno vlastoljubiv čovek koji ne preza od primene bilo kakvih sredstava i ne brine zbog toga što neprincipijelnim postupcima ugrožava sopstvenu reputaciju. U tome, odnosno u naporima da ponovo zauzme pozicije vlasti, taj novinar je video smisao i suštinu Pribičevićeve saradnje sa Stjepanom Radićem.²⁰ I ne samo to. Uz pomoć slučaja lidera Srba iz Hrvatske, Taletov je pokušao da odgovori na esencijalno pitanje, koje glasi: Da li je u prvoj jugoslovenskoj državi postojala tzv. velikosrpska hegemonija ili ne? Za Taletova je formiranje prečanskog fronta, sa Svetozarom Pribičevićem kao jednim od njegovih vođa, bio nedvosmislen dokaz neosnovanosti hrvatskog fundamentalnog stanovišta, kome se priklonio i Pribičević, stanovišta o postojanju velikosrpske hegemonije. „Da je postojala srpska hegemonija, g. Pribičević, jedan od najoduševljenijih srpskih hegemonista, nikada ne bi imao potrebe da izmišlja tako zvani prečanski front” – poručivao je Taletov – „Srbin, pre ili posle, mogao se nadati da će ući u vladu i moći primenjivati principe srpske hegemonije.”²¹

Svetozar Pribičević bio je poznat, između ostalog, i kao čovek koji rado i često razgovara s pripadnicima sedme sile. Zato je, na primer, beogradska *Politika* u vreme Pribičevićeve opozicione aktivnosti, naročito od trenutka formiranja Seljačko-demokratske koalicije, objavljivala, iz broja u broj i bez ikakvih predrasuda ili svojih komentara, intervjue s tim političarem i njegove svakodnevne, smele i provokativne izjave. Jedan od retkih kritički intoniranih članaka u *Politici* bio je onaj iz pera Petra Taletova, koji je i u tom prestoničkom listu, kao i u *Vremenu*, dobio prostor da da oduška svom nezadovoljstvu zbog delovanja Radićevog koalicionog partnera. Odgovarajući na Pribičevićevu primedbu da u svojim novinskim člancima propagira primenu sile u državi i podsmeva se demokratskim metodama koje podrazumevaju slobodne izbore, Taletov je ponovio ono što je već izložio u *Vremenu*: „Kada je bio ministar, on je (Pribičević), veštije nego iko, praktikovao teoriju sile: na njegov predlog ukidane su vekovne hrvatske institucije, na njegov predlog se pesnicom upravljalo Hrvatima, na njegov predlog je trebalo anulirati sve mandate radićevaca. Za vreme svoga ministროvanja, glorifikovao je teoriju sile i rugao se parlamentarizmu.” Ostavši bez portfelja, promenio je taktiku i strategiju. Ukratko, „kao većina profesionalnih političara, g. Pribičević ima jednu političku ideologiju kada je na vlasti, drugu kada je van vlasti”. U oba slučaja on mora biti u pravu, jer, zaključio je Taletov svoje viđenje, „politika počinje od njega, politika se njime i završava”.²²

²⁰ Isti, „Srpsko pitanje”, isto, 2. septembra 1928.

²¹ Isti, „Postoji li srpska ili srbijanska hegemonija?”, isto, 6. septembra 1928. godine.

²² „G. P. Taletov g. Sv. Pribičeviću”, *Politika*, 12. septembar 1928, 7316, str. 4.

Osim članka Petra Taletova, u *Politici* je objavljen i analitički prilog sa naslovom „Srpsko-hrvatski nesporazum”, u kome je takođe dat kritički osvrt na političko delovanje Svetozara Pribićevića. Raspravljajući o mogućnostima prevazilaženja sukoba između Srba i Hrvata, autor članka dr Lazar Marković nazvao je Pribićevića remetiocem svih nastojanja da se srpsko-hrvatski odnosi regulišu. Rekonstruišući događaje, Marković je naglasio Pribićevićev izuzetan angažman u tom pravcu: pune dve godine, od zaključivanja radikalsko-radićevskog sporazuma 1925, pa sve do 1927, on je proveo u nastojanjima da taj sporazum kompromituje u narodu, predstavljajući ga kao izdaju državnih interesa. Pribićević je to, prema Markovićevom mišljenju, činio zbog dva razloga: zbog povređenog samoljublja (budući da su samostalni demokrati na Radićevo insistiranje bili isključeni iz koalicije 1925) i zbog straha za sudbinu Srba u Hrvatskoj (pošto je verovao da će, sporazumom sa Radićem, biti predati na milost i nemilost Hrvatima, što bi njega samog odvelo u političku smrt). Do preokreta, odnosno do stvaranja koalicije između Samostalne demokratske i Hrvatske seljačke stranke, došlo je tek posle Pribićevićeve dvogodišnje antiradićevske kampanje, kada se pokazalo da ona nije dala očekivane rezultate.²³

Da postoje dva Svetozara Pribićevića – jedan na vlasti, drugi u opoziciji, tvrdila je i *Samouprava*, „organ narodne radikalne stranke”. I ona je, poput dr Bogdana Price i Petra Taletova u *Pravdi*, *Vremenu* i *Politici*, uočavala nesklad između načela koja je Pribićević proklamovao kao aktivni ministar i onih koje je zastupao od kada nije bio u vladi: u prvom periodu se „razmetao svojom 'jakom rukom’”, stavljajući državni interes iznad svega, pa čak i iznad principa parlamentarne demokratije, da bi u drugom počeo da se predstavlja kao veliki pobornik i zaštitnik parlamentarizma.²⁴ *Samouprava* je, zatim, registrovala i to da je Pribićević bespoštedno osuđivao radikalsko-radićevsku vladu da bi se, zatim, i sam približio vođi Hrvatske seljačke stranke. Povodom formiranja Seljačko-demokratske koalicije *Samouprava* je čak, kako bi naglasila nedoslednost prečanskog vođe, tvrdila da je Pribićevićevih izjava protiv vlade „narodnog sporazuma” bilo u tolikom broju da bi se od njih mogla napraviti jedna obimna knjiga čiji bi hipotetični naslov mogao glasiti „Protiv sporazuma sa Hrvatima”.²⁵ Kao radikalskom glasilu, *Samoupravi* je, u stvari, dobrodošao Pribićevićev preokret, jer joj je pružio mogućnost da ga predstavi javnosti kao političara koji ne zaslužuje poverenje, te da ga tako eliminiše iz političke borbe. U tom smislu, u *Samoupravi* čitamo sledeće: „Onaj isti g. Svetozar Pribićević koji je, kada je pre tri godine bilo došlo do poznatog sporazuma između Radikala i Hrvatske Seljačke Stranke o pozitivnoj saradnji na državnoj upravi, proglasio taj događaj najvećim političkim skandalom u našoj zemlji, atakom na najsvetije narodne interese i kompromitovanjem narodnog i državnog jedinstva, koji je zbog toga pokušao najbezobzirnije eksploatisati osetljivosti prečanskih Srba protivu pok. Stjepana Radića i njegove stranke i u tom cilju priredio pre-

²³ Dr Lazar Marković, „Srpsko-hrvatski nesporazum”, *isto*, 24. septembar 1928, br. 7328, str. 2.

²⁴ „G. Pribićević i inkompabilitet”, *Samouprava*, 22. marta 1927, br. 64, str. 1.

²⁵ „Svetozar pokajnik!”, *isto*, 20. oktobra 1927, br. 240, str. 1.

ko 200 zborova sa besprimernom pompom i fanfarama, danas je taj isti g. Pribićević ispaao najveći pobornik srpsko-hrvatskog zbliženja i sporazuma, iako je ranije u načelu odbijao svako sporazumevanje, tvrdeći sa pozom da u jednom narodu ne može biti sporazumevanja i da se niko ne može sam sa sobom sporazumevati.”²⁶

Tekstova sa sličnim sadržajem bilo je u *Samoupravi* mnogo. Pribićević je bio stalna meta njenih napada i ona je koristila svaku priliku da se sa njim obračuna. Ali čime je ovo glavno radikalsko glasilo tumačilo Pribićevićev preokret? U tome se *Samouprava* nije razlikovala od već pomenutih listova i njihovih analitičara, jer je i ona nalazila objašnjenje u njegovim individualnim osobinama, pre svega u beskrupuloznosti u borbi za osvajanje vlasti. „Njegov jedini kult, to je *njegova ličnost*” – pisala je *Samouprava*.²⁷ Ne birajući mnogo reči, tvrdila je da on ima „nezajažljive ambicije”, da je „uobražen, nadmen i pakostan”, da je čovek „intrigantskog karaktera i bolesne taštine”, „čovek bez stida” koji, uz to, ima „zlu pamet” zbog koje sa svima dolazi u sukob; zatim da je „čovek jednostranosti, krajnosti i isključivosti” te da je u politiku uneo „metod ličnih strasti”; ovaj „demagog” i „glavni krivac nesporazuma između Hrvata i Srba” postao je najzad „nacionalni renegat” i „hrvatski šoven”. Rečju, Svetozar Pribićević je figura na političkoj sceni Kraljevine SHS kakvoj, po negativnim osobinama, nema premca u istoriji njenih naroda.

Pomirenje sa Radićem, posle njihovog devetogodišnjeg ratovanja, *Samouprava* je identifikovala kao prvu veću „metamorfozu” Svetozara Pribićevića; kao drugu „metamorfozu” prepoznala je napuštanje ideje centralizma, izražene u Vidovdanskom ustavu.²⁸ U argumentaciji kojom je Pribićević podržavao svoj zahtev za ustavnom revizijom, a koja se svodila na to da je neophodno eliminisati na ustavu zasnovanu velikosrpsku hegemoniju, *Samouprava* je videla svojevrstan apsurd, i to zbog dva razloga: s jedne strane, ustavne odredbe uopšte ne predviđaju prevlast jednog kraja ili jednog dela jugoslovenskog naroda nad drugim, a, s druge strane, sam Pribićević je bio njihov redaktor i glavni zaštitnik. Reč je, u stvari, samo o tome da je Pribićević ogorčen zbog gubitka vlasti, te da se zato služi neistinitom tezom o velikosrpskoj hegemoniji, ili, kako je to formulisala *Samouprava*, „kad on govori o nekoj neravnopravnosti, o nekoj povlašćenosti i podvlašćenosti, on misli na okolnost da on u ovoj zemlji već tri godine ne ministruje dokle se na ministarskim položajima izmenjalo toliko drugih političkih ljudi, koji su po njegovom mišljenju od njega manje sposobni i manje zaslužni”. Pošto je godinama bio najveći branilac Ustava iz 1921, njegovo donošenje smatrao jednim od svojih najvećih političkih uspeha i, više od toga, jednom od svojih najvećih *zasluga* za državu, insistiranjem na njegovoj reviziji, Pribićević je, smatrala je redakcija *Samouprave*, sam pogazio svoje političko „vjeruju”. I ne samo to. Čak i da postoji neravnopravnost u državi, odgovornost je upravo na lideru samostalnih demokrata, kao tvorcu Vidovdanskog ustava.²⁹ Međutim, umesto da tu odgovornost prihvati, on je prebacuje

²⁶ „Neosnovani prekori i optužbe”, *isto*, 18. avgusta 1928, br. 186, str. 1.

²⁷ „Govor drugoga šefa S.D.K.”, *isto*, 26. oktobra 1928, br. 244, str. 2.

²⁸ „Neobjašnjive metamorfoze”, *isto*, str. 1.

²⁹ „Borba za ravnopravnost”, *isto*, 3. avgusta 1928, br. 173, str. 1.

na drugog, tj. na Beograd i Srbiju. U svakom slučaju, Pribićevićev iznenadni preobražaj – „preko noći” – od centraliste u federalistu, za *Samoupravu* je bio izraz besnačelnog, neozbiljnog i nesavesnog ponašanja *par excellence*.

Neuporedivo oštriji Pribićevićev kritičar i jedan od najdoslednijih među njima bio je novinar Vladimir Ristović. U senzacionalističkom listu *Jedinstvo*, koji je pokrenuo u junu 1928. godine, on je Pribićevića, kao nekada u *Epohi*, bespoštedno napadao. O njemu je Ristović pisao da je „najfatalniji čovek ove zemlje, satana i demon svoje rođene Otadžbine”³⁰ ili, primera radi, da je čovek „koji samo ume da vređa, podcenjuje i napada druge paralelno sa samohvalisanjem i izrazitim težnjama da vlada i silom nameće svoje autokratske ‘ideje’”.³¹ Ristović nije prezao ni od toga da žigoše Pribićevića kao naručioca ubistva Milorada Draškovića i kao organizatora nekoliko drugih neizvršenih političkih ubistava. Takvim načinom izveštavanja doprinosio je da ionako užarena atmosfera u javnosti postane, naročito posle skupštinskog atentata, još vrelija. Ni Ristovićeva tragična smrt³² nije uticala da *Jedinstvo* piše u mirnijem tonu. Naprotiv. Na račun Svetozara Pribićevića od tada su počele da stižu optužbe i za Ristovićevo ubistvo. Tako je na vest o tom užasnom događaju novi urednik *Jedinstva* Miodrag Savković objavio veliki uvodnik sa naslovom „Sv. Pribićević ubio je noćas u Zagrebu Vladu Ristovića našeg urednika i osnivača”,³³ a i narednih dana objavljivani su tekstovi sličnih naslova i sadržaja: „Optužujemo Sv. Pribićevića ubicu Vladimira Ristovića”,³⁴ „Na sud zlikovčce Sv. Pribićeviću”³⁵ i sl.; u zaglavlju lista je, pak, redovno štampano: „Osnivač Vlada Ristović novinar, poginuo u Zagrebu 5 ov. m. od najamničke ruke Svetozara Pribićevića”.

Lepeza iznetih ideja, stavova i mišljenja pokazuje da se do kraja dvadesetih godina 20. veka u beogradskoj javnosti iskristalisala prilično jasna slika o Svetozaru Pribićeviću. Ta slika predstavlja tog političara u negativnom svetlu, kao jednog od glavnih krivaca za teško stanje u zemlji. On je optuživan, pre svega, zbog vlastoljubivosti i sujete, autoritarnosti i neprincipijelnosti i, naročito, kao osoba koja stoji na putu uspostavljanju srdačnih i prijateljskih odnosa između srpskog i hrvatskog naroda, odnosno između njihovih političkih reprezenata, te koja, svojim razornim političkim delovanjem onemogućava normalno funkcionisanje zajednice jugoslovenskih naroda. Dakle, izvesno je da je Svetozar Pribićević za desetak godina gotovo potpuno izgubio politički kredibilitet koji je uživao neposredno posle ujedinjenja, da je postao političar kome se u Beogradu više nije verovalo i od čijeg se političkog rada više nisu očekivali nikakvi pozitivni rezultati.

³⁰ Vlad. Ristović, „Radić-Pribićević”, *Jedinstvo*, 12. jula 1928, br. 11, str. 3.

³¹ *Isti*, „Narodno Jedinstvo”, *isto*, 26. jula 1928, br. 15, str. 4.

³² Ubijen je u Zagrebu u noći između 4. i 5. avgusta 1928. godine.

³³ *Jedinstvo*, 5. avgusta 1928, br. 19, str. 1, vanredno izdanje

³⁴ *Isto*, 9. avgusta 1928, br. 19, str. 1.

³⁵ *Isto*, 12. avgusta 1928, br. 20, str. 1.

Summary

Belgrade Public Opinion on Svetozar Pribicevitch

The article deals with ideas, attitudes and opinions of journalists, correspondents and editors of various newspapers in circulation in Belgrade (*Balkan, Epoha, Radikal, Novosti, Odjek, Politika, Vreme, Pravda, Samouprava, Jedinstvo*), about one of the most controversial political leaders in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians, leader of the Independent democratic Party and leader of the Serbs in Croatia, Svetozar Pribicevitch. The research shows that till the end of the third decade of the 20th century public opinion in Belgrade had reached clear picture about Pribicevitch, which presents him in negative light, as one of the most responsible politicians for the very difficult situation in the country. He was accused, above all, of exaggerated will to rule, vanity, autocracy and inconstancy and, especially, as the person who made problems in the serbo-croatian relations, and made impossible normal functioning of the union of Yugoslav peoples. It is certain that in ten years Svetozar Pribicevitch lost almost all political credibility which he had after the unification, and became a politician whome Belgrade didn't trust any more, and from whose political work no positive results were expected.